

Mutabar FAYZIYEVA,

O'zbekiston – Finlandiya pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: fayziyevamutabar1987@gmail.com

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (phd) X.Tagayev taqrizi asosida

TA'LIMDA DEMOKRATLASHUV TAMOYILINING MAZMUN MOHIYATI

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida demokratlashuv tamoyilining mazmun-mohiyati, ahamiyati haqida so'z boradi. Demokratlashuvning ta'lim tizimini rivojlantirishdagi ahamiyati va roli izohlanadi. Ta'limni demokratlashtirish ijtimoiy-iqtisodiy, geografik va demografik omillardan qat'iy nazar barcha uchun teng va ochiq ta'lim olish muhiti ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Demokratiya, ta'limni demokratlashuvi, ta'lim insonning asosiy huquqi, ta'lim shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning kaliti, ta'lim demokratiya va ijtimoiy adolatni targ'ibotchisi.

CONTENT OF THE PRINCIPLE OF DEMOCRATIZATION IN EDUCATION

Annotation

This article talks about the essence and importance of the principle of democratization in the educational process. The importance and role of democratization in the development of the education system is explained. It is emphasized that the democratization of education is an equal and open learning environment for all, regardless of socio-economic, geographical and demographic factors.

Key words: Democracy, democratization of education, education is a basic human right, education is the key to personal and social development, education is a promoter of democracy and social justice.

СОДЕРЖАНИЕ ПРИНЦИПА ДЕМОКРАТИЗАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

В данной статье говорится о сущности и значении принципа демократизации в образовательном процессе. Объясняется значение и роль демократизации в развитии системы образования. Подчеркивается, что демократизация образования – это равная и открытая среда обучения для всех, независимо от социально-экономических, географических и демографических факторов.

Ключевые слова: Демократия, демократизация образования, образование – основное право человека, образование – ключ к личному и социальному развитию, образование – проводник демократии и социальной справедливости.

Kirish. Ta'lim qadimdan shaxsiy va jamiyat rivojlanishining asosiy omili hisoblanib kelgan. Ta'limni demokratlashtirish ijtimoiy-iqtisodiy, geografik va demografik omillardan qat'iy nazar, barcha uchun teng ta'lim imkoniyatlarini targ'ib qilib, bu to'siqlarni bartaraf etishga intiladi. Ushbu konsepsiya ta'limni hamma uchun ochiqligini va adolatli ta'lim landshaftini yaratishga imkon beradi. Demokratlashuv jarayoni uzoq davom etuvchi hamda evolyutsion xususiyatga ega siyosiy jarayon hisoblanadi. Yangi O'zbekiston barpo etishning asosiy zaruriyati, avvalo, davlat va jamiyat hayotida fuqarolar va davlatning o'ziga xos birdamligi, fuqarolik jamiyatining barcha xususiyatlarini o'zida mujassam etishi bilan bog'liq. Bugungi kunda mamlakatimizning turli hududlarida 130 dan ortiq millat va elat vakillari yurtdoshlarimiz bilan bir oila farzandlaridek ahil va inoq yashab kelishmoqda. Ular umumiy uyimiz - jonajon O'zbekistonimiz ravnaqi yo'lida birlashib, barcha soha va tarmoqlarda fidokorona mehnat qilmoqda, rivojlangan bozor iqtisodiyoti va kuchli fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishga munosib hissa qo'shmoqda. Hozirgi kunda bag'rikenglik insonparvarlik madaniyatini rivojlantirish, millatlararo fuqarolararo hamjihatlik va totuvlikni mustahkamlash, yosh avlodni shu ruhda va shu asosda, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash davlatimiz siyosatining muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanib kelmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Demokratiyaning markazida rozilik asosidagi hukumat prinsipi yotadi. Jon Dyuy aytganidek: "Demokratiya ... kuch ishlatish o'rniga o'zaro va erkin maslahatlashish hukmron bo'lgan birgalikda yashash usulini anglatadi ..."[1].

Ta'limning demokratlashuvi ochiqlik va tenglikka asoslanib A.Kanvarning ta'kidlashicha "erkinlik bilan tanlov va muvaffaqiyatga erishish uchun adolatli imkoniyat"dir[2]. Darhaqiqat, ta'limning demokratlashuvi uning rivojlanishining asosiy omili sanaladi. Shuning uchun ham bugungi kunda ushbu

masala dolzarb hisoblanadi. Ta'lim demokratlashtiruvchi katalizator bo'lib, insonga ko'proq narsaga ega bo'lish, tanlash, shaxsiy farovonlikni oshirish va samaradorlikni oshirishga imkon beradi.

Ta'limni demokratlashtirish – demokratik tamoyillarni joriy etish, ta'lim tizimini demokratik asosda qayta tashkil etish, o'quvchilarning huquq va majburiyatlarini o'zaro bog'liqligini nazarda tutadi [2]. Ta'limni demokratlashtirish har bir shaxsga ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ta'lim olish imkoniyati ijtimoiy-iqtisodiy holat, geografik joylashuv yoki boshqa kamsituvchi to'siqlar bilan cheklanmasligini ta'minlash tamoyilini o'zida mujassam etadi. Bu falsafa ta'lim faqat bir necha kishiga berilgan imtiyoz emas, balki hamma uchun ochiq huquq bo'lishi kerak degan g'oyani qo'llab-quvvatlaydi. Demokratik ta'limda o'quvchilarga ko'pincha ularning o'qishlari ustidan vakolat va nazorat ko'proq beriladi va ular ta'lim bilan bog'liq qarorlarni qabul qilish jarayonlarida ishtirok etishlari mumkin. Demokratik ta'lim an'anaviy ta'lim tizimlaridan tashqarida faoliyat ko'rsatadigan muqobil maktablardan tortib, o'quvchiga yo'naltirilgan ta'limga ustuvor ahamiyat beradigan pedagogik yondashuvlarga bo'lgan turli xil shakllarni olishi mumkin.

E.D.Muraenkoning ta'kidlashicha, demokratik davlatlarda ta'lim demokratiyaning ajralmas sharti bo'lib, uning asosiy xususiyatlarini - fuqarolik jamiyatining qadriyatlar tizimini o'zida mujassam etgan[4]. Ta'limning demokratlashuvi nafaqat bilim beradigan, balki o'quvchilarning jamiyatda faol, xabardor va axloqiy ishtirokchilari bo'lishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradigan muhit yaratishga qaratilgan. Ushbu turli yondashuvlar orqali demokratik ta'lim ta'lim manzarasini qayta ko'rib chiqishga intiladi, bu esa uni o'quvchilarning ehtiyojlari va XXI asr muammolariga ko'proq moslashtiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'lim jamiyat taraqqiyoti va shaxsning imkoniyatlarini kengaytirishning ajralmas qismi bo'lib,

kelajakni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yuqorida aytib o'tilganidek, ta'limni demokratlashtirish, kelib chiqishi va iqtisodiy holatidan qat'i nazar, har bir shaxsning o'rganish va o'sish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlaydi. Ta'limni demokratlashtirishning hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan bir qancha sabablari bor:

Ta'lim insonning asosiy huquqidir - Ta'lim nafaqat imkoniyatlar uchun kirish nuqtasidir; u butun dunyoda asosiy inson huquqi sifatida tan olingan. Bu Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt kabi ko'plab xalqaro shartnomalarda mustahkamlab qo'yilgan bo'lib, sifatli ta'lim olish inson qadr-qimmatini va muhim erkinliklarini targ'ib qilishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlangan. Har bir bola va kattalarning ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash, shaxsning imkoniyatlarini kengaytirish va inson salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun juda muhimdir. Inson huquqi sifatida ta'lim adolatli va adolatli jamiyatning asosini tashkil etadi, bu esa shaxslarga o'z jamoalari va kengroq global jamiyatga mazmunli hissa qo'shish imkoniyatini beradi.

Ta'lim shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning kalitidir - ta'limning shaxsiy va jamiyatdagi o'zgaruvchan kuchini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Jismoniy shaxslar uchun ta'lim yaxshi ish imkoniyatlari, potentsial yuqori daromad va sog'liqni saqlash natijalarini yaxshilash uchun eshiklarni ochadi. U o'z bilimi, malakasi va jamiyatga hissa qo'shish qobiliyatini oshirish orqali shaxsning rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi. Kengroq miqyosda sifatli ta'limni demokratlashtirish qashshoqlikni kamaytirish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlash orqali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi. Bu o'qimishli aholi tez o'zgarib borayotgan dunyo muammolariga qarshi turish uchun yaxshi jihozlangan barqaror jamiyatlar uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim demokratiya va ijtimoiy adolatni targ'ib qilishga yordam berishi mumkin - shaxsiy va iqtisodiy manfaatlaridan tashqari, demokratiya va ta'lim ishtirok etish va ijtimoiy adolat uchun muhim katalizatorlardir. U shaxslarni tanqidiy fikrlash, mazmunli bahs-munozaralarda qatnashish va demokratik jarayonlarda ishtirok etish uchun muhim ko'nikmalar bo'lgan ongli qarorlar qabul qilish ko'nikmasini beradi. Fuqarolik burchlari va ijtimoiy muammolarni tushunishni tarbiyalash orqali ta'lim faol fuqarolik va ijtimoiy adolatga intilishni rag'batlantiradi. Bilim orqali bu imkoniyatlar yanada demokratik, adolatli va adolatli, fuqarolar o'z huquqlari va boshqalarning huquqlarini himoya qilishga tayyor bo'lgan jamiyatlarni qurishga yordam beradi.

Tahlil va natijalar. Ta'limni demokratlashtirish masalalari juda murakkab jarayondir. Demokratik rejimlar hukm surayotgan mamlakatlardagi ta'lim jarayoni demokratiyaga an'anaviy yondashuvga asoslanadi - bu "xalq kuchi"dir. Bu postulat demokratik jamiyat uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, odamlarga o'z shaxsiy manfaatlaridan voz kechib, jamiyat farovonligi uchun mehnat qilish imkonini beradi. Demokratiyaning haqiqiy tarafdori bo'lgan o'qituvchilar ta'lim tashkilotidagi har qanday tengsizlik jamiyatda o'z aksini topishini yaxshi tushunadi. Shuning uchun o'qituvchilar ta'lim sohasida demokratik asoslarni saqlashga intiladilar, bunda o'quv jarayonining demokratik tajribasi o'quvchilar tomonidan xulq-atvorning ijtimoiy modeliga o'tkaziladi va fuqarolarning xatti-harakatlarining ijtimoiy tomonidan tasdiqlangan modeli hisoblanadi. Demokratik ta'lim maktablardagi ijtimoiy tengsizliklarning og'irligini kamaytirishga va ularni yaratuvchi shart-sharoitlarni o'zgartirishga intiladi. Darhaqiqat, ta'lim

jarayonining, birinchi navbatda, dunyoqarashini shakllantiradigan demokratik tarkibiy qismi demokratik jamiyatning asosidir.

Zamonaviy ta'lim tizimi va jarayoni o'tmishdagi faoliyatga emas, balki kelajak faoliyatga yo'naltirilgan bo'lsa, chinakam innovatsion xususiyatga ega bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan bugungi ta'lim tizimi va jarayonida quyidagi umumiy taraqqiyot tendensiyalari kuzatilmoqda:

1. Ta'lim tizimi va jarayonini demokratlashtirish. Ta'lim tizimi va turlari mazmunini tanlash erkinligi, ularning hammabopligi, ta'lim tizimi va jarayonini boshqarishning demokratik tabiati va ma'rifiy muassasalar avtonomiyasi.

2. Ta'lim jarayonini va o'qituvchi-talaba mehnatini individuallashtirish. Individuallashtirish sinf (auditoriya) mashg'ulotlariga ajratilgan vaqtni kamaytirish hisobiga o'qituvchi-talabalarning mustaqil ijodiy ishlari hajmini sezilarli oshirishni nazarda tutadi.

3. Ta'limni insonparvarlashtirish va ijtimoiylashtirish. Ta'lim jarayonida asosiy e'tibor o'quvchi talaba shaxsiga yo'naltiriladi. O'quvchi-talaba ta'limiy faoliyat subyektiga aylanadi. Ularning madaniy dunyoqarashi gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar hisobiga kengaytiriladi. Insonparvarlashtirish tushunchasi ostida umuminsoniy qadriyatlar, inson hayoti va salomatligi, shaxsning erkin kamol topishi tushuniladi. Ijtimoiylashtirish o'quvchi talabalar uchun ham eng qulay shakllar metodlar va shart-sharoitlar yaratilishini o'z ichiga oladiki, bunda insoniy munosabatlar, o'z fikrlarga chidamlilik, jamiyat oldidagi javobgarlik kabilab shakllantirilishi lozim.

4. Ta'lim tizimi va jarayonini kompyuterlashtirish. Kompyuterlashtirish nafaqat hisoblash va grafik ishlari uchun, balki axborot tizimlariga kirish uslubi, shuningdek avtomatlashtirilgan tizimlar va ma'lumotlarni taqdim etish vositasi sifatida test va pedagogik nazorat uchun ham katta amaliy ahamiyat kasb etadi.

5. Ta'lim tizimi va jarayonini fundamentallashtirish. Bu o'qituvchi-talabalarning fundamental (umumilliy) tayyorgarligini kengaytirish va chuqurlashtirishni nazarda tutadi. Fundamental fanlar bo'lg'usi mutaxassislariga o'z sohasida erkin mo'ljal olishga, to'plangan yangi materiallarni mustaqil tahlil qilishga, noto'g'ri qarorlar qabul qilishining oldini olishga imkon beradi. Texnologiyalarning tez o'zgarishi yaxshi fundamental tayyorgarlikni va yangi texnologiyalarni tez o'zlashtirish qobiliyatini talab etadiki, bu ishni tor doirada amalga oshirib bo'lmaydi.

6. Ta'limiy dasturlarni ishlab chiqarish bilan integratsiyalash, shu jumladan tegishli tarmoqning yetakchi korxonalariga ta'limiy xizmatlarni taqdim etish. Bu shuni anglatadiki, o'quvchi-talabalar mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi sherik korxonalarda ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

7. Uzluksiz ta'lim va mustaqil ta'lim olish o'quvchi talabalarning mustaqil ta'lim olish qobiliyati va ko'nikmalarini shakllantirishga, ularning uzluksiz ta'lim tizimiga qo'shilishi hamda o'z bilimi, ko'nikmasi va malakasini doimiy oshirishga imkon beradi. Shuningdek, o'quvchi-talabalarning amaliy loyihalarga, o'quv ishlarining jamoaviy shakllariga (hamkorlik, sheriklik) jalb etilishini anglatadi.

Xulosa va takliflar. Ta'limni demokratlashtirish masalalari ushbu maqolada tasvirlangan bir nechta holatlar bilan cheklanmaydi. Shuningdek, demokratlashtirishni o'rganish faqat rivojlanayotgan mamlakatlarga tegishli emas. Yalpi nomutanosibliklar imtiyoz va imkoniyat barcha davlatlarda ham mavjud. Qiyosiy tahlillar madaniyatlar va siyosiy tuzilmalar bo'ylab muammolar va yechimlar juda muhim bo'lib, ta'limni demokratlashtirish muammolarini tizimli rivojlantirishni talab etadi.

ADABIYOTLAR

1. John Dewey. Democracy and education. 2001. The Pennsylvania State University.
2. Kanwar A. (2012, December 13). Democratizing higher education through open education resources: From commitment to action. Keynote speech, International Conference on Information, Kuala Lumpur, Malaysia. Retrieved August 22, 2014, from <http://www.col.org/resources/speeches/2012presentations/Pages/2012-12-13.aspx>
3. Корнетов Г.Б. Становление демократической педагогики: восхождение к общественно-активной школе. М.; Тверь: Научная книга. 2009. 184 с.
4. Мураенко Е.Д. 2016. «Граждановедение» и «религиозное образование» в системе среднего образования Великобритании. — Проблемы современного образования. № 4. С. 134-139.